

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

76 4.8

9.

Авст. мк
Урн. 58

910.4

2-79

6. 7. 1886

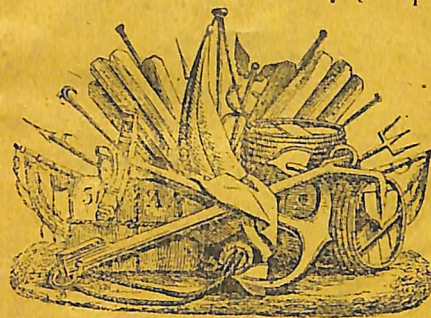
1886

10/10/10

441
259
ՊԱՐԳ
ԵՐԵՒԵԼԻ ՍՐԱՆՅ

ՍՐԱՆԼԵՅ

ՔԱՐԴՄԱՆԵԱՅ
ՄԻՀՐԱՆ Գ. ՄՕԶԵԱՆ
Նախկին սան Պերպերեան վարժարանի

Կ. ՊՕԼԻՍ
ԻՏՊԱՐԱՆԻ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ
(1886)

2004

Թած լինէր բոլոր խոչընդոտներուն և ղերծ
մնացած լինէր վտանգներէն , կրնար վերա-
դառնալ յԵւրոպա :

Այս ընդհանուր խռովութեան ժամանակ ,
Նի- Եւրոպայի լրագրոյն խմբագիրն Պ . Ճէյմս
Պէննէթ ամերիկեան բոլորովին յանդուգն
գաղափար մը յղացաւ . ուղեյ առանձինն ընել
այն բանը զոր ի գործ դնելու համար բովան-
դակ Սնդգիւա և բոլոր գիտական ընկերու-
թիւնք երկար ժամանակէ ի վեր կը վիճէին
առանց արդիւնք մը յառաջ բերելոյ , այ-
սինքն նոր արշաւանք մը ուղարկել ի խնդիր
Լիվինկսթընի և նորա վրայօք լուրեր բերել :

Բայց ո՞ր պէտք էր գտնել մի այնպիսի
անձ որ կարենար այնքան վտանգաւոր և
փափուկ պաշտօն մը յանձն առնել : Ամե-
րիկացի տնօրէնք կրնար ամեն ինչ ընել :
Իւր հրամանաց ներքեւ ունէր խումբ մը մար-
դիկ որք առաջին նշանին պատրաստ էին նետ-
ուիլ ամենավտանգաւոր ձեռնարկութեանց
մէջ իսկ : Բաց աստի , սոյն արշաւանքն սո-
վորական սահմաններէն դուրս պիտի ելնէր ,
ուստի և պաղարիւն և քաջասիրտ առաջ-
նորդ մը պէտք էր ի գործ դնելու համար
զայս :

1869 , Հոկտ . 16 ին , առաւօտեան ժամը
10 նին , Նի- Եւրոպայի լրագրոյն Մատրի-
տի թղթակիցն Պ . Հանրի Սթանլէյ հետե-
եալ հեռագիրն կ'ստանար . « Փարիզ եկէ՛ք ,
կարևոր գործ մը կայ » : Երկու ժամ վերջը ,
Պ . Սթանլէյ շոգեկառք կը մտնար և յա-
ջորդ երեկոյ կը հասնէր ի Փարիզ : Վաչէն
դուրս ելնելէն յետոյ , ուղղակի կը դիմէր
ի Մեծ Պանդոկ . Պ . Ճէյմս Պէննէթ անկող-
նոյն մէջ պառկած էր երբ Սթանլէյ ներս
մտաւ .

« Ո՞վ էք , ըսաւ նմա :

— Սթանլէյ :

— Ա՛հ , շատ լա՛ւ , կը ճանաչէ՞ք զԼիվին-
կսթըն :

— Պարո՞ն , անունը միայն լսած եմ :

— Մեռած կամ կենդանի լինելուն վրայ
ի՞նչ կարծիք ունիք :

— Այդ մասին ոչինչ գիտեմ :

— Ե՛ւ ուրեմն , պէտք է գիտնալ . պիտի
մեկնիք , պիտի գտնաք զայն և մեզի լուրեր
պիտի բերէք անոր կողմանէ » :

Յայնժամ Սթանլէյ հասկցաւ թէ նոյն իսկ
ինքն էր Պէննէթի ընտրած անձն և առանց
յուզուելու այդ լակոնական ոճէն զոր սպար-

տական ալ կարելի է անուանել, ոչ մի առարկութիւն ըրաւ ի մասին այն դժուարութեանց ու պէս պէս վտանգաց զորս պիտի յարուցանէր իւր ընելիք յանդուգն ձեռնարկութիւնը :

Պ. Պեննէթ համբ աշխարհադրական քարտէսի մը վրայ նշանակեց դժերով այն վայրերն ուսկից պիտի անցնէր Լիվինկսթընի հետքերն գտնալու համար : Ի վերջոյ սա՛ խօսքերով իւր հրաժեշտի ողջոյնն տուաւ . « Նախ Հնդկաստան պիտի երթաք, անտի պիտի մեկնիք Լիվինկսթընի միանալու համար : Առ այժմ, բարի երեկոյ : Աստուած ձեզ առաջնորդ : »

Հանրի Սթանլէյ մեկնեցաւ յաջորդ օրը : Նախ գնաց յԵղիպտոս, անտի անցաւ յԵրուսաղեմ, այցելեց զԿ. Պօլիս, յետոյ Փոքրր Ասիոյ և Պարսկաստանի մէջէն անցնելով 1870 տարւոյն Օգոստոս ամսոյն մէջ առաջին անգամ լինելով հնդկաց երկրին վրայ ոտք կոխեց : Հոկտ. 21 ին, կը թողուր զՊօնպայ, և Սէշէլեան կղզիներն այցելելէն յետոյ, 1871, Յունուար 8 ին, կը հասնէր ի Զանդիպար օր կեդրոնական Ափրիկէի նաւահանդիսան կը նկատուի, և վերջին աալիներս

ամեն մասամբ մեծ կարեւորութիւն ստացած է ու իւր արտածութեան և ներածութեան թիւն տարին 32 միլիոն ֆրանքի կը հասնի :

Պըրթըն և Սրէք, երեւելի նաւապետներն Թանկանիքա լիճն գտնալու համար Զանդիպարէն մեկնած էին : Բնականաբար, Սթանլէյ ևս իւր նախորդաց նման զԶանդիպար իւր ուղևորութեան մեկնակէտն պիտի նկատէր, քանի սր կը յուսաք գտնել գտօրթէօր Լիվինկսթըն մեծ լճին շրջակայքը և թէ կրնար օգուտ քաղել այն տեղեկութիւններէն զորս յիշեալ երկու ուղևորք արդէն հայթայթած էին Ափրիկեան աշխարհի այդ մասերուն վրայ : Երբ հասաւ այն վայրն ուր կը յուսար գտնալ զԼիվինկսթըն, բնաւ չի յուսահատեցաւ այն անհիմն տեղեկութիւններէն զորս բնիկք իրեն կը յայտնէին : Ա՛րսէին իրեն թէ՛ Լիվինկսթըն մարդատեաց եղած էր, թէ՛ կանարգէր այնպիսիներն որք իրենց խուզարկութիւններն կըմղէին ի խորս Ափրիկէի զինքը գտնալու [համար : Առանց իւր նպատակէն չեղելու, Սթանլէյ իսկոյն գործի ոկսաւ յոռաջ մղելոյ համար իւր խուզարկութիւններն :

Արդարեւ, կեդրոնական Ափրիկէի ամեն

երկիրներուն մէջ, Եւրոպական դրամներն և նոյն իսկ թանկագին մետաղներն արժէք մը չունին: Վճարումներն և փոխանակութիւնք զանազան առարկայներու միջոցաւ տեղի կու- նենան: Օրինակի աղաղաւ, 100 անձանց օրուան մը աշխատութիւնը կարժէ 40 մեթր կերպասեղէն: Ընդհանրապէս, Եւրոպիոյ պղնձէ դրամներն աղամանդներու հետ կը փոխանակուին. բուրդէ կերպասներն ար- ծաթեայ դրամներով և հեռագրական դժի մը լայնութիւնը ունեցող արոյրէ գաւաղան մը ոսկւոյ հետ կը փոխանակուին:

Մեր մեծ ուղևորը ուսումնասիրեց բոլոր այս առևտրական օրէնքներն, հայթայթելոյ համար այն վաճառքներն ոյց պէտքը պիտի զգայր իւր երկամեայ ուղևորութեան միջո- յին: Վերջապէս, պիտանի վաճառքներն ժո- ղովեց, քսան և երկու էշ ու երկու ձի դնեց և Հօլ և Ֆարքուար անուանեալ երկու անկիւացի նաւաստեաց և քսան և չորս բնիկ զինուորաց հետ ընկերացեալ մեկնեցաւ Փե- տր. 5 ին ի խորս կեդրոնական Ափրիկէի: 1871, Մարտ 21 ին, Սթանլէյ 192 անձերէ կազմուած կարաւանի մը գլուխն անցնելով կը մտնար այնպիսի ճանապարհի մը մէջ ուր-

կից իրմէ առաջ ոչ մի Եւրոպացի անցած էր

Առաջին ուղևորութեանց միջոցին, կա- նանչաղարդ և ժպտուն դաշտի մը մէջէն, ան- ցաւ բայց ընդհուպ Մալէ¹, այսինքն անձրևոց եղանակն, վրայ հասաւ. դաշտերն ճահիճնե- րու փոխուեցան: Մի քիչ յետոյ հասան Յէյէ էն վարակեալ երկրի մը մէջ ուր երկու ձի և բաղմաթիւ էշեր զոհ գացին վերոյիշ- եալ հիւանդութեան: Եէյէ² փոքրիկ ճանճ մ' է որոյ թունաւոր խայթուածքն այնքան աղետաբեր է որ ոչ մի անասուն կրնայ ապ- րիլ այն երկիրներուն մէջ ուր հաստատուած են յիշեալ ճանճերը:

Ապրիլ 18 ին, կարաւանը հասաւ ի Սէն- պամուէնի որ Ուրուկուրու լեռանց շրջակայքը պարիսպներով և աշտարակներով շրջապատեալ բաղմամարդ քաղաք մ' է: Իրենց ճանապար- հըն տիղմով ծածկուած էր. դետերն և առ- ուակներն կը յորդէին, ծառի կոճղերն կա- մուրջի դեր կը կատարէին, երեկոյին ուղե- ւորք աշխատութենէ խոնջեալ հաղիւ կը գտնային չոր վայր մը հայթայթելու համար իրենց անունդը և քիչ մը հանգիստ առնելու:

Բաղումը ի ճանապարհորդաց ջերմի են- թակոյ եղած էին և զրաստներէն զրեթէ

ամենքն զո՛հ դաշած էին կլիմային սաստկութեան : Մայիս ամսոյն սկիզբն , անձրևներն դադուեցան հասելէ , և կարավանը մտաւ Պարակարայի մէջ որ լեռնոտ և ամառի երկիր մէ և որոյ շրջակայքը կը գտնուի Ուկումպօ անուանեալ լեռնագօտին :

Սթանլէյ մտաւ նաև բարերեր և ճօխ երկիրներու մէջ ուր մեծ պատուով ընդունուեցաւ բնիկներէն : Ստիպուեցաւ զիւղերէն միոյն մէջ թողուլ իւրեան ջնկերակից Ֆարքուար անկիւնային որ ջնկմի ենթակայ լինեւ լուն պատճառաւ կարող չէր շարունակել իւր ուղին :

Վերջապէս Յունիս 20 ին , կը հասնէր ի Քուիհարա ոյր մերձակայքը կը գտնուի կեդրոնական Ափրիկէի ամենէն կարևոր վաճառանոցն զոր Պըրթըն և Աբէք ծանօթացուցած են Եւրոպացւոց Քաղէհ անուան ներքև : Ամենայն յանդգնութեամբ շարունակեց իւր ուղևորութիւնը առանց վարանելու իւր դէմ եղած խոչընդոտներէն : Բնաւ ունկնդիր չեղաւ այլոց տուած խորհրդոցն : Իրեն ըսած էին , « Գտէ՛ք զԼիվինկաթըն և անոր կողմանէ լուրէր բերէ՛ք » : Յանդուգն և վտանգաւոր ուղևորութեան մը ձեռնար-

կած էր , ամբողջ պատասխանատուութիւնը իւր վրայ առած էր , մահը միայն կրնար զինքը կեցնել և իւր յառաջդիմութեան արգելք լինել : Ի սկիզբան իւր ընկերակիցը ապստամբեցան իւրեան դէմ բայց դիւրաւ կրցաւ զայն հանդարտեցնել : Յետոյ , Հօվ , իւր Եւրոպացի վերջին ուղևորն , տկարանալով , ստիպուեցաւ Քուիհարայի մէջ մնալ , Կարավանը սկսաւ յառաջանալ ծառախիտ անտառներուն մէջէն ուր յաւէտ կը տիրէ ժանտատենդն :

Յեղերս Կոմպօ դետին , իւր ընկերակիցը չեն ուղեր յառաջանալ . Սթանլէյ ամենայն քաջութեամբ կը դիմադրէ նոցա . կը յանդիմանէ տկարներն , կը ներէ յանցաւորաց և կը շարունակէ իւր ուղին :

Ուհհոյի մէջ , այն վերջին երկիրն որ զինքը լճէն կանջատէր , դիւղապետը կարգիւնն որ յառաջանայ և իւր ճանապարհին վրայ զանազան արգելքներ կը դնեն :

Սթանլէյ անվահեր կերպիւ կը մարտնչի վտանգներուն դէմ և Նոյ . 40 ին , իւր մեկնելէն 236 օր վերջը , կարավանը կը հասնի ի բարձունս այն լեռան որ կը գտնուի յեղերս Թանկանիքա լճին : Վերջապէս զազա-

թըն կը ծածկուի ճանապարհորդներով և ջր-
րոյ անհուն տարածութիւն մը կը պարզուի
զարմացեալ խումբին աչաց առջև :

« Հուռճա, Թանկանիք՝ա », կը գոչէ Սթան-
լէյ, ողջունելով սոյն լիճը որ իւրեան կը
թուի լինել իւր ուղեորութեան վերջակէտը :

Ամբողջ խումբն ուրախութեան աղաղակ-
ներով կողջուսէ զլիճն : Բնիկներն կը դիմա-
ւորեն զինքը զարմացման աղաղակներով և
ընդհուպ « Ասոր հոռնիկ ողջ » ողջոյնն կը լսէ :
Գլուխն կը դառցնէ, կը տեսնէ զՍուզի, Լի-
վինկսթընի հաւատարիմ ծառայն որ կուգայ
իւրեան աւետել թէ իւր տէրն ողջ է և մեր-
ձակայ վայրերուն մէջ կը գտնուի : Ի՛նչ ան-
հուն ուրախութիւն : Ի՛նչ յաղթանակ : Յետ
այնքան յոգնութեանց, յետ այնքան վտան-
գաց, զգայ վերջապէս մարդ թէ իւր նպա-
տակին հասած է : Թողսնք որ խօսի ուղե-
ւորը և պատմէ իւր զգացածներն նոյն պա-
հուն :

« Սիրտս կը բաբախէր . բայց կարելի եղա-
ծին չափ կը ջանայի որ դէմքս չը մատնէր կը-
րած նեղութիւնս : Անվահեր կերպիւ, խում-
բին մէջէն անցնելով, մտայ բնիկներուն կի-
սաշրջանակին մէջ որոյ առջև թխադոյն մօ-

րուք ունեցող մարդ մը կ'անդնած էր :

Մինչ կը յառաջանայի յամրաբար, կը դի-
տէի նորա խոնջեալ և աժդոյն դէմքն : Թը-
խադոյն անդրաւարտիւր մ' ունէր, փոքր կար-
միր բաճկոն մը և կապոյտ սաղավարտ մը :
« Ուղեցի քովը երթալ, բայց համարձակու-
թիւն չունեցայ » ուղեցի համբուրել զայն,
բայց անգղիացի մէր : Ձէի գիտեր թէ ինչպիսի
ընդունելութիւն պիտի գտնէի « յամրա-
բար մօտեցայ, և զխարկս հանելով ըսի,
« Ս.բդեօք նոյն ինքն տօբթէօր Լիվինկսթընն
է՞ » :

— Ս.յո՛, » պատասխանեց, վեր բարձրա-
ցնելով իւր սաղավարտը բարերար ժպիտով
մը : « Մեր երկու գլխիկներն իրարու դպչե-
ցան և մեր ձեռքերն զիրար սեղմեցին :

« Շնորհակալ եմ Աստուծոյ, ըսի բարձ-
րաձայն, որ թոյլ տուաւ ինձ որպէս զի ըզ-
ձեզ գտնամ :

— Ես հոս երջանիկ եմ, յարեց : « Ի վեր-
ջոյ կարգաւ ողջունեցի բնիկներն զորս տօբ-
թէօրն ինձ ներկայացուց իւրաքանչիւրն իւր
անուամբ : Յետոյ մոռանալով խումբն, մո-
ռանալով ընկերակիցներս, հետեւեցայ Լիվին-
կսթընի : Նա զիս իւր վրանը տարաւ և նս-

տայ նորա սովորական աթոռակին վրայ : »

Սթանլէյ շատ համոզեց զնա որ վերադառնայ յԵւրոպա կրկին տեսնալու համար իւր ընտանիքը և յայտնելու իւր գիւտերն գիտական աշխարհին : Բայց երևելի ուղևորն հաստատ էր իւր գաղափարին վրայ , երդում ըրած էր չըթողուլ Սփրիկեան աշխարհն առանց աւարտելու այն աշխատութիւնը զոր յանձն առած էր : Միայն հաւանեցաւ Սթանլէյի հետ վերադառնալ ի Քուիհարա և սպասել անդ այն վաճառաց և այն մարդկանց զորս Սթանլէյ Զանդիպարէն իրեն պիտի զրկէր : Փետր . 18 ին , հասան ի Քուիհարա : Տօքթէօր Լիվինկսթըն պէտք եղածներն առաւ , այսինքն 2500 մեթր բամպակեղէն , 1000 լիտր ադամանդ 350 , արդյրէ գաւաղան , գէնքեր , գործինքեր , հանդերձ , շոգենաւ մը և վրան մը :

Մեկնելու օրը հասած էր :

Սթանլէյ պիտի երթար ի Զանդիպար , մինչդեռ Լիվինկսթըն Քուիհարայի մէջ պիտի մնար : Բաժանումն զգուարին եղաւ : Այդ երկու սրտերն այժմ խորին բարեկամութեամբ մը իրարու հետ միացած էին :

Տօքթէօրը ուզեց ընկերանալ Սթանլէյի

մինչև Քուիհարայէն մի քանի մյոն հեռու գտնուող վայր մը : Վերջապէս պէտք էր բաժնուիլ :

« Այժմ , տօքթէօր , բաւական տեղ ընկերացար ինձ :

— ձջմարիտէ : Դուք ինձ համար ուղևորութիւն մ'ըրիք :

— Երախտապարտ եմ ձեզ : Աստուած ձեզ առաջնորդ , բարեկամս , օրհնեալ ըլլաք : »

« Զեռքերս սեղմեցին իրենները . բնիկներն իսկ եկան իրենց վերջին յարգանքնին ինձ մատուցանելու : »

« Մնաք բարեաւ , Տօքթէօր , սիրեցեալդ իմ բարեկամ . . . »

— Երթա՛յք բարեաւ : »

Սփրիկեցի ուղևորը իւր ճանապարհին վերայ պատահեցաւ վայրենեաց և անցաւ առանց վտանգի Մուքօնտօքուայի երկրին մէջէն որ ջրոյ ներքեւ մնացած էր յորդահոսանքիւ պատճառաւ : Սթանլէյ քիչ մնաց որ կորոսունցներ իւր և Լիվինկսթընի թուղթերը , այսինքն այն միակ առարկայներն որք իւր ուղևորութեան արդիւնքն էին : Ահազին ծառ մը ճանապարհին վրայ : ձգուած էր յորձանքէն հաշածեալ : Ռահվիայներն

մեծ դժուարութեամբ կրցան մէկ կողմ դը-
նել վերոյիշեալ արդեւքն : Յիմարութենէ
դղրդեալ , թանկագին տուփը կրող անձը
գետակին մէջ նետուեցաւ :

Ուղեւորն միւս եղերքն ելած էր երբ զայս
նշմարեց : Յանկարծ , պարպեց իւր ատրճա-
նակն գոչելով . « Ուշադրութիւն , եթէ լը-
քանես տուփը , մեռած ես » : Տարաբաղդ-
քնիկը , սարսափահար , աչքերն յառած զէն-
քին վրայ , յուսահատական ճիգ մ'ըրաւ
և եղերքը հասաւ : Մարտ 29 ին , կարավա-
նը Չինպամուէնի առջևէն կանցնէր : Մի քա-
նի օր վերջը , նաւ կը մտնար Չանզիպար եր-
թալու համար : Մեկնելէ առաջ , իւր առա-
ջին դործը եղաւ ժողովել 57 անձինք , նո-
ցա հրամանատարութիւնը արաբացւոյ մը
յանձնել և ըսել նոցա : « Պիտի երթաք գա-
նել այն անձը զոր Մեծ Դէռ կը կոչէք . կը ճանա-
չէք զայն . գիտէք թէ ո՞րքան բարիէ : Բարձր
ձայն մ'ունի նա , եթէ չարիք ընէք , բար-
կութեամբ չը պիտի խօսի ձեզ հետ , այլ տը-
կարութեամբ : Ար խոստանաք ինձ թէ պի-
տի հետեւիք նմա և նորա ամեն հրամանաց
պիտի հնազանդիք :

— Այո , տէ՛ր , պիտի հետեւինք նմա , պի-

տի հնազանդինք նմա : Ամենուն ձեռքը
թոթովեց և մեղնեցաւ նա , այսպէս հաւատա-
րիմ քնալով տին խոստման զոր ըրած էր
Լիվինկսթընի և այնքան ազնիւ կերպիւ գոր-
ծադրելով իրեն յանձնուած պաշտօնը :

Յուրիս ամսոյն մէջ , կը հասնէր ի Մարսիլ-
եա . իւր ուղեւորութեան յաջող լուրը տա-
րածուած էր ամեն ուրեք և բովանդակ Եւ-
րոպա կը փափաքէր ունկնդիր լինել իւր
պատմութեան : Ամենուն առաջին զգացումն
տարակոյսն եղաւ : Ոչ ոք կը ճանաչէր զըՍ-
թանէյ : Բայց ամեն ինչ յայտնուեցաւ : Այն
նամականքն զորս Սթանէյ իւրեան հետ բե-
րած էր , Լիվինկսթըննէն էին : Յայնժամ
ամեն ոք ուղեց ճանչնալ Սթանէյի տաղան-
դը և քաջասրտութիւնը : Լօնտրայի աշխար-
հագրական ընկերութիւնը ոսկիէ պատուա-
նշան մը շնորհեց իրեն և Վիքթորիա թագու-
հին ևս ընծայեց իւրեան ադամանդներով
զարդարուն ծխախոտի տուփ մը : Ինչ գեղե-
ցիկ նուէր . . . :

Լ. Ռ. Ռ. Ռ.

Թ Ա Ր Դ Մ Ա Ն Ջ Ի Ն Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ե Լ Ի

ԳՈՐԾԵՐԸ

Մեծն Սղեքսանդր	Կիւմէնպէ կ
Սմբէր	Քէպէր
Սրահօ	Լաքերուզ
Պէծօվն	Լավուազիէ
Պիւֆօն	Լուվուա
Քավուր	Մալիէլուն
Կեսար	Միքէլ-Մնձէլօ
Կարոլոս ԺԲ .	Միքայօ
Ք . Քօլօմպօս	Միքայոս
Քուք	Նէքքըր
Քիւվիէ	Բալիսի
Տանն	Բաքէն
Վ . Հիւկօ	Բիւլիէ
Տըզէ	Սէն (Օխվիէտը)
Ֆրանքլին	Սօլճն
Բասմէօր	Սթէֆէնարն
Կալիէոս	Վուաշինկիթըն
Կսմա (Վասքօտը)	Վուայթ
Կէօմէ	

Գին Մէկ Դահեկան

ՀՐԹՄԱՆՆԻ ՄԷՍՐԻՖԻ

7646

0003797

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0003797

